

Janusz Kubiak

Trzydziestolecie PP Pracownie Konserwacji Zabytków

Ochrona Zabytków 34/1-2 (132-133), 107-108

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

dem ograniczenia prac były — jak zwykle — trudności wykonawcze PKZ i wysoki koszt, a także wyjątkowo w ostatnich latach złe warunki atmosferyczne, ograniczające znacznie działania poza pracownią.

Przeprowadzono konserwację nagrobków: Antoniego Magiera (żeliwo), Hilarego Ikarzkiego, Lesłów, gen. Włodka (Jakub Tarkiewicz) z pierwszej połowy XIX w., Deotymy-Łuszczewskiej z drugiej połowy XIX w., Bolesława Prusa (Jackowski) oraz prace remontowo-budowlane przy kaplicy Okuniów z drugiej połowy XIX w. Dwa ostatnie groby remontowane były przez przedstawicieli rzemiosła.

Na cmentarzu żydowskim (ul. Okopowa) również spółdzielnia rzemieślnicza dokonała w 1977 r. remontu 7 nagrobków, reperując kamień oraz oczyszczając z rdzy i zabezpieczając przed nią elementy metalowe (żeliwne).

Od 1976 r. spółdzielnia studencka „Hortus” wykonuje prace porządkowe przy zieleni, o czym wspomniano wyżej. Tego typu prace „Hortus” wykonał również w 1978 r. na cmentarzu ewangelickoreformowanym (ul. Żytnia). Tu konserwacji poddano nagrobki Marceliego Nenckiego i J. Kurnatowskiego (przykład nagrobka secesyjnego z początku XX w.), Arcotów i Józefa Simmlera. Spółdzielnia rzemieślnicza przeprowadziła remont nagrobków żeliwnych: Fanshavea, Roeslera, Brühl-Loeve i Lasockiego (XIX w.). W 1978 r. Oddział Warszawski PKZ rozpoczął prace przy kamiennych nagrobkach Masse i Grosse. W ramach pracy społecznej Instytut Mechaniki Precyzyjnej włączył się do udziału w pracach konserwatorskich dotyczących nagrobków lub ich fragmentów metalowych. Pierwszą próbą zastosowania metod oczyszczania i zabezpieczania metalu przed korozją było poddanie w 1977 r. zabiegom stosowanym przez Instytut w odniesieniu do potrzeb przemysłowych — tablicy inskrypcyjnej oraz ogrodzenia i krzyża z dwóch nagrobków.

Na cmentarzu ewangelicko-augsburskim (ul. Młynarska) przeprowadzono konserwację nagrobków: Jana Heuricha, Gusta-

13. Cmentarz ewangelickoreformowany, grobowiec Edwarda Kurnatowskiego po konserwacji (fot. A. Stasiak)

wa Konrada, Smarowskich i Helbingów. Elementy żeliwne kaplic Duckertów, Moehringów i Szustrów oraz żeliwny nagrobek z nieczytelną inskrypcją łącznie z ogrodzeniem wyremontowała spółdzielnia rzemieślnicza. W 1978 r. Oddział Warszawski PKZ również tutaj rozpoczął prace przy czterech nagrobkach.

Kilkuletnie doświadczenie, wynikające z oceny przeprowadzonych ostatnio prac konserwatorskich przy nagrobkach na cmentarzach zabytkowych w Warszawie, wskazuje, że ze względu na olbrzymią liczbę nagrobków znajdujących się w bardzo złym stanie na skutek działań wojennych i zniszczeń powodowanych wzrastającym zanieczyszczeniem powietrza należy

zastosować inne metody pracy, charakteryzujące się znacznym zmniejszeniem pracochłonności i kosztów. Dlatego tak cenna wydaje się tu inicjatywa Instytutu Mechaniki Precyzyjnej.

W tej sytuacji działalność Społecznego Komitetu Opieki nad Starymi Powązkami (w ramach TOnZ) stanowi najtrafniejsze rozwiązanie. Konserwator przekazał część uprawnień Komitetowi i praktycznie od 1978 r. wszystkie szeroko zakrojone prace wyznacza, nadzoruje i finansuje TOnZ, którego Oddziałem kieruje red. Jerzy Waldorff.

Barbara Januszkiewicz
Lech Krzyżanowski

TRZYDZIESTOLECIE PP PRACOWNIE KONSERWACJI ZABYTKÓW

Od wielu już lat nie ma w Polsce krytyki konserwatorskiej. Brak fachowej oceny działań w zakresie ochrony dóbr kultury. Funkcjonują właściwie tylko dwa rodzaje wypowiedzi — interwencja albo laurki. Tak też pisało się i pisze także i o PKZ. Wydaje się, że więcej szkody wyrządziły PKZ przesadne pochwały, niepotrzebnie przesadne, gdyż mamy rzeczywiste osiągnięcia i nie wypieramy się także błędów. Tylko ten, kto nic nie robi, nie myli się. Widać propaganda sukcesu i tu dotarła. Jednym z ulubionych frazesów jest stwierdzenie, że PKZ jest to jedyna i najlepsza firma konserwatorska na świecie. Zrodziło się z tego fałszywe hasło, że ma ona w Polsce monopol na prace konserwatorskie. Z tego wynikło następne nieporozumienie, że ten rzekomy monopolista jest odpowiedzialny za różne krajowe klęski konserwatorskie. Z przesadnych peanów na temat działalności PKZ w innych krajach powstało inne — złośliwe przekonanie, że działamy tylko na eksport, zwłaszcza

czy w drugim obszarze płacniczym, i w tej sytuacji brak już sił, mocy i rąk na prace krajowe.

Powtórzmy więc, czym PKZ nie są — nie są monopolistą prac konserwatorskich w kraju, nie ustalają polityki konserwatorskiej w Polsce, gdyż to należy do Ministerstwa Kultury i Sztuki, a ponadto — nie jest jedynym zajęciem PKZ eksport usług konserwatorskich, stanowią one zaledwie 5% prac w skali rocznej.

Czym więc są PKZ? Zatrudniają ponad 8 tysięcy fachowców, z których bardzo duży procent całe swoje życie zawodowe związało z tym przedsiębiorstwem. Dla nich praca w PKZ jest obecnością w polskiej kulturze narodowej.

Przedsiębiorstwo powołane zostało przez ministra Kultury i Sztuki w dniu 25 sierpnia 1950 r. Założkiem były Państwowe Pracownie Konserwacji działające do 1950 r. przy Głównym Urzędzie Konserwatorskim. W skład ich wchodziły pracownie architektoniczne oraz pracownie

konserwacji malarstwa, rzeźby, grafiki i rzemiosła artystycznego. W 1952 r. do zakresu działalności PKZ zostało włączone wykonywanie dokumentacji naukowo-konserwatorskich, a następnie zorganizowano dział wykonawstwa budowlano-konserwatorskiego. Stopniowo poszerzał się krąg specjalistów z różnych dziedzin naukowo-badawczych i konserwatorskich. Obecnie zespół pracowni naukowo-badawczych obejmuje następujące pracownie: Dokumentacji Naukowo-Historycznej, Dokumentacji Etnograficznej, Badań Architektonicznych, Archeologiczno-Konserwatorskie, Laboratoria Naukowo-Badawcze oraz Pracownie Fotograficzne, Fotogrametryczne i Mikrofilmów. Zespół pracowni architektonicznych obejmuje pracownie: Projektowe, Projektowania Wnętrz Zabytkowych, Projektowania Parków i Ogrodów Zabytkowych, Projektowania Urządzeń Scenicznych. Zespół pracowni konserwacji dzieł sztuki obejmuje pracownie: Konserwacji Malarstwa, Konserwacji Rzeźby,

Konserwacji Sztuki Zdobniczej, Konserwacji Papieru, Grafiki i Książki Zabytkowej, Konserwacji Tkanin, Konserwacji Witraży, Konserwacji Mebli, Konserwacji Zabytków Metalowych, Konserwacji Organów. Dział wykonawstwa reprezentują: Pracownia Konserwacji Zieleni Zabytkowej, Zakłady Wytwórcze Mebli Artystycznych, Zakład Ceramiki Zabytkowej oraz Budownictwo Konserwatorskie.

W lipcu 1980 r. utworzony został Zakład Badawczo-Rozwojowy z następującymi pracownikami: Konserwacji Zabytków Metalowych, Konserwacji Papieru, Grafiki i Książki Zabytkowej, Konserwacji Panoramy Racławickiej, Konserwacji Drewna, Osuszania Budowli, Badań Urbanistycznych oraz z Laboratorium Naukowo-Badawczym i Pracownią Mikrofilmów.

Z ponad 8 tysięcy osób zatrudnionych w PKZ ok. 6 tysięcy — to pracownicy bezpośrednio zaangażowani w pracę konserwatorską. Najliczniejszą grupę, ok. 3 tysiące osób, stanowią wykwalifikowani rzemieślnicy i robotnicy wykonawstwa budowlanego, a wśród nich przedstawiciele zanikających już dziś zawodów i rzemiosł, takich jak sztukatorzy, pozłotnicy, stiukarze, snycerze itp. Pion naukowo-konserwatorski zatrudnia ogółem ponad 1 tysiąc pracowników, z których połowa — to specjaliści z wyższym wykształceniem. Pracownie naukowo-badawcze reprezentowane są przez ponad 300 pracowników: historyków sztuki, etnografów, archeologów, architektów-badaczy, chemików i in-

nych. W specjalistycznych pracowniach konserwatorskich zatrudnionych jest ok. 700 konserwatorów wszystkich specjalności, w tym najliczniejszą grupę stanowią konserwatorzy malarstwa (ponad 250). Kadra inżynierjno-techniczna — to ponad półtora tysiąca inżynierów techników i pomocy technicznych, w tym ok. 500 pracowników z wyższym wykształceniem.

Z dniem 1 stycznia 1960 r. utworzono w ramach PKZ trzy pierwsze oddziały terenowe — w Warszawie, Gdańsku i Krakowie, a jednocześnie wyodrębniony został Zarząd PKZ z siedzibą w Warszawie. Obecnie PKZ obejmuje 14 oddziałów terenowych — w Białymstoku, Gdańsku, Kielcach, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Olsztynie, Rzeszowie, Szczecinie, Toruniu, Warszawie, Wrocławiu i Zamościu oraz Zakłady Wytwórcze Mebli Artystycznych — Henryków, wspomniany już Zakład Badawczo-Rozwojowy i Biuro Handlu Zagranicznego.

Zarząd PKZ, sprawując ogólną funkcję kierowania przedsiębiorstwem, kształtuje kierunki jego rozwoju oraz koordynuje prace konserwatorskie. Przy Dyrektora Naczelnym PKZ działa Rada Naukowo-Konserwatorska skupiająca wybitnych specjalistów z ośrodków naukowych w Polsce.

Przy tak dużej liczbie specjalności reprezentowanych w PKZ na czoło zagadnień wysuwa się organizacja prac konserwatorskich i koordynacja działań poszczególnych pracowników i służb. Istotą działalności

PKZ jest możliwość podejmowania kompleksowej realizacji złożonych zadań w oparciu o współpracę wszystkich specjalności konserwatorskich. Zespolenie wysiłków wielu fachowców, ujęte w ramy konsekwentnie przestrzeganych rygorów organizacyjnych, winno gwarantować prawidłowy przebieg procesu konserwatorskiego. Myślą przewodnią w kształtowaniu tej zasady było dążenie do tego, by procesy badawcze, projektowe i realizacyjne układały się w ciąg konsekwentnych i uzasadnionych konserwatorsko czynności.

Przesadnym stwierdzeniem byłoby upieranie się, że ten idealny schemat zawsze działa bezbłędnie. W procesie konserwatorskim kryje się wiele niespodzianek badawczych i technologicznych. Ponadto działamy w konkretnych warunkach społeczno-gospodarczych, wpływających na PKZ, zleceniodawcę, a wreszcie i na obiekt zabytkowy. Naturalnie w innych warunkach przebiega proces konserwatorski obiektu muzealnego, w innych zaś zespołu urbanistycznego. Wyniki prac konserwatorskich, podobnie jak i same obiekty zabytkowe (zwłaszcza tzw. nieruchomości), trzeba widzieć w szerokim kontekście środowiska naturalnego i społecznego. Zadaniem zaś konserwatorów jest eliminowanie do minimum błędów w sztuce, w całkowitą bezbłędność nie wierzę. Oby nam tylko obrazu rzeczywistości nie przesłaniały dymy kadzideł czy przysłowiowej już Skawiny.

Janusz Kubiak

PIĘTNASTOLECIE ICOMOS — KOŁOKWIUM NAUKOWE W KRAKOWIE

Z okazji piętnastolecia ICOMOS zorganizowane zostało w Krakowie w dniach 15—16 października 1980 r. — przy współpracy UNESCO i Międzynarodowego Stowarzyszenia Urbanistów (AIU-ISOCARP) — kolokwium na temat wdrożenia w życie *Zalecenia warszawskiego UNESCO* w sprawie ochrony zespołów zabytkowych i ich roli w życiu współczesnym. Integralną częścią kolokwium był objazd naukowy, w dniach 17—18 października, na trasie: Kraków, Tarnów, Sandomierz, Zamość, Kazimierz Dolny, Warszawa.

Kolokwium było poprzedzone dorocznymi zebraniem Prezydium oraz komitetów: Doradczego i Wykonawczego ICOMOS; zebrania te odbyły się w pałacu w Wilanowie w dniach 10—13 października. Uroczystości piętnastolecia ICOMOS, wraz z wręczeniem pamiątkowych medali, odbyły się w Sali Senatorskiej na Wawelu w dniu 14 października.

Z uwagi na temat kolokwium Polski Komitet Narodowy ICOMOS opracował „Kwestionariusz” dotyczący stanu ochrony zespołów zabytkowych w różnych krajach świata. Kwestionariusz ten został rozesłany do wszystkich Komitetów Narodowych ICOMOS w celu przygotowania raportów i wypowiedzi na konferencję. W kolokwium udział wzięli przedstawiciele 38 krajów: Anglii, Argentyny, Australii, Austrii, Belgii, Bułgarii, Czechosłowacji, Danii, Egiptu, Ekwadoru, Finlandii, Fran-

cji, Grecji, Hiszpanii, Holandii, Japonii, Jordanii, Jugosławii, Kanady, Luksemburga, Meksyku, Nepalu, Nigerii, Norwegii, NRD, Polski, RFN, Rumunii, Senegal, Szwajcarii, Szwecji, Tunezji, USA, Watykanu, Węgier, Wielkiej Brytanii, Włoch, ZSRR. Ponadto w kolokwium uczestniczyli: członkowie Prezydium ICOMOS, przewodniczący Komitetu Dziedzictwa Światowego UNESCO — Michel Parent, dyrektor Centrum Konserwacji i Restauracji Dóbr Kultury (ICCROM) w Rzymie — Bernard Feilden, wiceprezes i sekretarz Międzynarodowego Stowarzyszenia Urbanistów AIU — May Van den Berg i Charles Delfante.

Na otwarcie kolokwium przemówienie inauguracyjne wygłosił prezydent m. Krakowa — Józef Gajewicz. Po nim kolejno przemawiali prezydent ICOMOS — Raymond Lemaire (Belgia) oraz wiceprezes AIU — May Van den Berg (Holandia). Raport Generalny na temat wdrożenia *Zalecenia UNESCO* przedstawił dr hab. Krzysztof Pawłowski (Polska).

W ciągu dwóch dni obrad kolokwium raporty dotyczące wdrożenia *Zalecenia UNESCO* w reprezentowanych przez nich krajach przedstawił: Gerd Albers (RFN), Vladimir Ivanov (ZSRR), Jerzy Kossowski (Polska), Krystian Seibert (Polska), Abdelaziz Daoulati (Tunezja), Amadu Sy (Senegal), A. Narvaes (Ekwador), Purna Harska (Nepal), Charles Delfante (Fran-

cja), Robert Stipe (USA), Aleg Chvidkovsky (ZSRR), Samuel R. Aco (Angola), José M. Glez-Valcarcel (Hiszpania), Andras Roman (Węgry), Frantz Naurwirth (Austria), W. Stelzer (NRD), Blanche Weicherding (Luksemburg), Terry Morton (USA), Andreas Papageorgiu (Grecja), Teresa Zarębska (Polska), Donald W. Insall (Wielka Brytania).

Obradom kolokwium towarzyszyło zwiedzanie zespołu miasta Krakowa, kopalni soli w Wieliczce oraz Zamku Królewskiego na Wawelu i zamku w Pieskowej Skale. Z kolei objazd naukowy w dniach 17—18 października miał na celu pokazanie uczestnikom wybranych przykładów prac rewaloryzacyjnych dotyczących miejskich zespołów w Polsce. Wszędzie goście kolokwium byli przyjmowani przez przedstawicieli władz administracji terenowej (województw i prezydentów miast). Zwiedzanie odbywało się pod kierunkiem i z udziałem wojewódzkich konserwatorów zabytków. W ten sposób temat kolokwium zilustrowany był polskimi przykładami odnowy miast i zespołów zabytkowych.

Oprawę kolokwium stanowiły wystawy zorganizowane w Urzędzie m. Krakowa, gdzie odbywały się narady, oraz w Kazimierzu Dolnym, gdzie nastąpiło zamknięcie kolokwium; obie wystawy dotyczyły ochrony zespołów zabytkowych w Polsce.

Aleksandra Żaryn